

ДЫЯЛЕКТНАЕ СЛОВА Ў ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІМ ТВОРЫ

Ячмянёва Ірына Мікалаеўна

дацэнт кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства ўстанова адукацыі
“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”;

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Карпечкіна Дзіна Аляксееўна

дацэнт кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства ўстанова адукацыі
“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”;

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

На сучасным этапе застаецца актуальным працэс узаемадзеяння літаратурнай мовы з жывой гаворкай народа, якая дае магчымасць пісьменніку абнаўляць і ўдасканальваць свой “матэрыял і інструмент” [1, с. 246]. Ужыванне дыялектнай лексікі ў творах мастацкай літаратуры стала заканамернай з’явай. Уводзячы яе ў свае творы, аўтары імкнуцца больш рэалістычна адлюстраваць эпоху, мясцовы каларыт, побыт, асаблівасці мовы персанажаў. Ва ўсе часы беларускія майстры слова, якія пісалі пра вёску і яе жыхароў, не абыходзіліся ў сваіх творах без народна-гутарковай лексікі. Гэта можна бачыць у творах М. Гарэцкага, Ц. Гартнага, Я. Коласа, Я. Купалы, К. Чорнага, І. Мележа, М. Лынькова і многіх іншых. Мянялася тэматыка твораў, мяняліся погляды на тых ці іншых падзеі, узніклі новыя героі, але ва ўсе часы пры адлюстраванні рэчаіснасці беларускія пісьменнікі абавіраліся на родную гаворку.

Як вядома, дыялектызмамі называюцца словы, якія ўжываюцца ў адной гаворцы, групе гаворак ці дыялекце і не ўжываюцца ў літаратурнай мове або адрозніваюцца ад літаратурных значэннем, фанетычнымі ці граматычнымі асаблівасцямі [2, с. 12].

У “Слоўніку лінгвістычных тэрмінаў” П. У Сцяцко змешчаны два значэнні тэрміна дыялектызм:

1. Дыялектныя словы, якія ўжываюцца ў мове мастацкай літаратуры з пэўнай стылістычнай мэтай.

2. Фанетычныя, марфалагічныя, сінтаксічныя і лексічныя асаблівасці, уласцівыя асобным дыялектам, і не ўласцівыя літаратурнай мове [3, с. 52].

У “Лексікалогіі сучаснай беларускай літаратурнай мовы” А. Я. Баханькова тэрмін дыялектызм ужываецца са значэннем “асобнае дыялектнае слова, уведзенае ў літаратурны тэкст, але поўнасьцю не асвоенае літаратурнай мовай. Побач з тэрмінам дыялектызм ужываюцца словы правінцыялізм, лакалізм, абласное слова, мясцовае слова і інш.” [4, с. 394].

Дыялектная лексіка – невычэрпнае багацце народа. Шматлікія дыялектныя словы надзвычай трапна перадаюць найтанчэйшыя адценні думак, пачуццяў, перажыванняў чалавека, дакладна характарызуюць дзейнасць людзей у розных сферах жыцця. Лексіка народных гаворак – каштоўная крыніца не толькі для лінгвістычных, але і для гістарычных, этнаграфічных даследаванняў. “Народныя гаворкі, – адзначае даследчык А. Я. Баханькоў, – да цяперашняга часу застаюцца адной з важнейшых крыніц папаўнення лексічнага складу літаратурнай мовы” [5, с. 67]. Без уліку дыялектных асаблівасцей нельга вырашыць праблему нармалізацыі літаратурнай мовы [6, с. 49].

Літаратурная мова павінна непасрэдна вырастаць з жывой народнай мовы – вось асноўны прынцып, якога заўсёды прытрымліваліся нашы пісьменнікі. І не трэба нам занадта баяцца слова “дыялектызм”, раней неабходна прыслушацца, як слова гучыць, удумацца, наколькі яно трапнае і зразумелае. У любым, самым маленькім “засеку” жывой народнай мовы можна часам знайсці буйныя зярняты народнай мудрасці і дасціпнасці.

Беларускія пісьменнікі надаюць вялікую ўвагу моўнаму скарбу свайго народа, старанна працягваюць пошукі самабытнага, трапнага і свежага народнага слова. Гэтыя намаганні ўхваляе Р. Шкраба – вядомы літаратуразнавец: “Ніхто не можа забараніць пісьменніку шукаць выяўленчыя сродкі ў самых розных пластах жывой мовы” [7, с. 3].

Янка Скрыган падкрэслівае: “Ведаць мову – значыць ведаць законы яе будавання, ведаць яе народную аснову. Бо толькі ведаючы народную аснову мовы, можна ведаць, як правільна і проста выказаць думку, як натуральна, паводле законаў гэтай мовы, пабудаваць фразу, дзе якое сказаць слова, патрэбнае іменна для гэтага месца” [8, с. 85].

Кожны з пісьменнікаў па-свойму бачыць, чуе, успрымае, адбірае словы, мае свой індывідуальны стыль, па-свойму выкарыстоўвае выяўленча-мастацкія сродкі. Асновай стылю, яго душой з’яўляецца мова. Сказанае не

азначае, што кожны пісьменнік павінен пісаць нейкай асобнай, сваёй уласнай мовай. Асновай твора павінна быць агульнанародная мова.

Дыялектызмы ўжываюцца ў мастацкім творы з пэўнымі стылістычнымі мэтамі. Пісьменнікі бяруць з народнай мовы ўсё самае лепшае і, творча апрацоўваючы, уводзяць у літаратурны ўжытак. Літаратарам трэба быць чутымі да слова, трэба любіць, паважаць і вывучаць народную мову, яе багацце рабіць здабыткам літаратурнай практыкі. Празмернае ж насычэнне тэксту вузкаямясцовымі дыялектызмамі робіць мову твора малазразумелай і цяжкай для чытання. Майстэрства пісьменніка ў тым і заключаецца, як здолее ён з усяго быцця слоў роднай мовы выбраць самае тыповае для выяўлення пэўнага характару, як здолее ён гэты адбор падпарадкаваць зместу, задуме [9, с. 86].

І. Мележ, К. Чорны, Я. Брыль, Я. Колас, К. Крапіва, М. Лынькоў і іншыя мастакі слова далі прыклад, як трэба ставіцца да лексічнага багацця роднай мовы. Тонкае адчуванне сэнсу кожнага асобнага слова, яго варыянтнасці зрабілі мову іх твораў гнуткай, выразнай, каларытнай. Наша сучасная беларуская літаратура мае сапраўдных прадаўжальнікаў іх справы – І. Пташнікава, В. Адамчыка, Б. Сачанку, І. Чыгрынава.

У тэксце мастацкага твора дыялектызмы выконваюць самыя разнастайныя мастацкія функцыі. Яны могуць быць выкарыстаны як сродак індывідуалізацыі вобраза, стварэння мясцовага каларыту, з іх дапамогай можна па-мастацку пераканаўча і этнаграфічна дакладна адлюстраваць побыт, сацыяльнае асяроддзе, абставіны і г.д. Выкарыстоўваючы дыялектызмы, аўтар малое пейзаж, пераважна не гарадскі, стварае агульны фон і разгортвае апавяданне. Дыялектызмы часта служаць характаралагічным сродкам. “прымацоўваючы” персанаж да пэўнага этнаграфічнага і сацыяльнага асяроддзя, яны ж могуць служыць і сродкам рэалізацыі камічнага пачатку твора [10, с. 359].

Як бачна, выкарыстанне дыялектнай лексікі характэрна толькі тым пісьменнікам, каму дыялект блізка знаёмы. Дыялектызмы ў іх выкарыстоўваюцца разнастайна і дакладна. Майстры слова не капіруюць моўныя звароты з дыялектызмамі, а ўзнаўляюць моўныя сітуацыі, у якіх непазбежна ўключаюцца самыя разнастайныя дыялектызмы, якія ўяўляюць сабой не маляўнічую дэталю, а заканамерны структурны элемент мастацкай мовы твора. Пісьменнікі такога тыпу не імітуюць умоўны народны стыль, а ўзнаўляюць сапраўдную народную мову, прытым іншы раз з такой этнаграфічнай дакладнасцю, што можна тэрытарыяльна лакалізаваць мову персанажаў, а іншы раз і мову самога аўтара.

Літаратура

1. Каўрус, А. А. Мова народа, мова пісьменніка / А. А. Каўрус. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 247 с.

2. Гілевіч, Н. І. Дыялектызмы ў прозе беларускіх пісьменнікаў сярэдняга пакалення / Н. І. Гілевіч // Беларуская мова і мовазнаўства : міжвуз. зб. / Гомел. дзярж. ун-т. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1975. – Вып. 3. – С. 12.
3. Спяцко, П. У Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Спяцко, М. Ф. Гуліцкі, А. А. Антанюк. – Мінск : Вышэйшая школа, 1990. – 220 с.
4. Баханькоў, А. Я. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / А. Я. Баханькоў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
5. Баханькоў, А. Я. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд : сацыялінгвістычны нарыс / А. Я. Баханькоў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 231 с.
6. Крывіцкі, А. А. Дыялекталогія беларускай мовы : дапаможнік для студэнтаў ВНУ / А. А. Крывіцкі. – Мінск : Вышэйшая школа, 2003. – 294 с.
7. Шкраба, Р. Літаратура і мова : кніга пра майстэрства / Р. Шкраба. – Мінск : Беларусь, 1969. – 320 с.
8. Скрыган, Я. Ранішнія росы : літаратурныя нататкі, успаміны, партрэты / Я. Скрыган. – Мінск : Беларусь, 1965. – 230 с.
9. Юрэвіч, У. Слова жывое, роднае, гаворкае...: навукова-папулярная кніга / У. Юрэвіч. – Мінск : Юнацтва, 1992. – 271 с.
10. Оссовецкий, И. А. Диалектная лексика в произведениях художественной литературы 50–60-х годов // Вопросы языка современной русской литературы : сб. ст. / [отв. ред. д-р филол. наук В. Д. Левин]. – М. : Наука, 1971. – С. 301–385.